Fig. 1. Kirken i landskabet set fra Ilhøj. Jesper Weng fot. 2001. – *The church in the landscape seen from Ilhøj.*

UNDERUP KIRKE

NIM HERRED

Kirken er nævnt første gang 1345, da den ligesom andre kirker på egnen modtog en testamentarisk gave fra Århus-kanniken Peder Jensen, der stammede fra Nim.[1] Ved ekstraskatten 1524 bidrog kirken med 12 mk., det laveste i herredet, når man ser bort fra den senere nedlagte Boring †kirke.[2] En †klokke (s.d.) blev afgivet 1528-29.

Fra reformationstiden, da kongen overtog kirken,[3] var kirketienden – som det var almindeligt – bortforpagtet til egnens adelige[4] og senere også til sognets beboere,[5] mens tilsynet blev ført af lensmanden over Skanderborg, senere af lensmanden over Stjernholm.[6] Sognet – og dermed kirken – var i begyndelsen af 1700rne en del af det skanderborgske rytterdistrikt.[7]

Kirken kom i privat eje, da den (dvs. kirketiende og lidt jordtilliggende, men uden kaldsret) ved auktion 1721 solgtes til amtsforvalter Hans Justesen i Skanderborg.[8] Han ejede endnu kirken 1734 (jfr. hans initialer HJ på dåbsfadet), men afhændede den herefter til sin svoger, amtsforvalter Ulrich Christian Schandorff, ligeledes Skanderborg.[9] Fra dennes enke, Charlotte Amalia Schandorff (jfr. alterdisk), kom kirken ved auktion 1758 til Hans Marcussen til Rask (jfr. alterkalk),[10] der 1764 solgte den videre til Peder Pedersen i Bredvad Mølle (Træden sogn). Kirken fulgte nu denne mølle, under bl.a. ejerne Jens Sørensen og Peder Kingo, indtil den 1811 solgtes til Mathias Rahbæk, Underup Annekshgård. Han ejede kirken til 1827, da den blev overtaget af sognets tiendeydere i fællesskab.[11] De nævnte kirkeejere har dog muligvis kun besiddet en del af kirketienden, der også før 1827 synes at have været delt på flere hænder.[9] Endnu 1912 anså man ejendomsforholdet til kirken som uafklaret. Den overgik til selveje 1929.[12]

Sognet havde præst fælles med Tamdrup, Hvirring og Hornborg indtil 1566, da det blev *anneks* til Nim, et forhold, der har eksisteret lige siden.[13]

2002: Underup sogn indgår i Århus stift og ligger i Brædstrup kommune, Vejle amtskommune.

Sognet afgrænses mod vest af Gudenåen og den vestligste af de tre Vestbirksøer. Fra kirken, der er rejst nogenlunde midt i sognet, er der en storslået udsigt over istidslandskabet med vældige bakkedrag, som krones af bronzealderhøje. Mod sydvest ses Ilhøj og mod nordøst en stor gruppe af høje ved Vorbjerg. Kirken selv er opført på sydsiden af en banke, hvis højeste punkt findes på et plateau nord for kirken, og udelukkes kan det vel ikke, at der også her har ligget en oldtidshøj. Den øst-vest orienterede landsbygade passerer foden af banken, og den lille by strækker sig herfra mod øst. Kirkens nærmeste nabo er den gamle skole sydøst for kirkegården.

Kirkegården (fig. 5), der hegnes af *stendiger* til alle sider, omfatter plateauet nord for kirken og skråningen syd for denne. Den har bevaret sine gamle skel, sådan som de kendes fra matrikelkortet 1783 (fig. 2). Kun i den sydlige del er der 1965 foretaget en mindre udvidelse, hvorved diget blev flyttet mod syd, og der indrettedes parkeringsplads mellem kirkegården og gaden. I det nordre afsnit følger diget bakkekammen rundt, så den langstrakte kirkegård her nærmest er tungeformet. Fra diget falder terrænet brat mod nord og øst, og set fra markerne og engen (jfr. fig. 6 og 11) kan den frit beliggende kirkegård virke helt fæstningsagtig.

De græsgroede diger, der er sat med sten på begge sider, var 1911 af provstesynet udset til at skulle omdannes til kløvstensmure, således som det i årene forinden var sket ved nabokirkerne i Nim og Træden.[14] Dette blev dog forhindret ved malerinden Elise Konstantin-Hansens mellemkomst. I et brev til Nationalmuseet 1913,[15] vedlagt en akvarel af det maleriske anlæg (fig. 11), fremhævede hun stendigets landskabelige og kulturhistoriske værdier, og et særligt syn, nedsat af ministeriet, anbefalede 1917, at diget blev bevaret.[16]

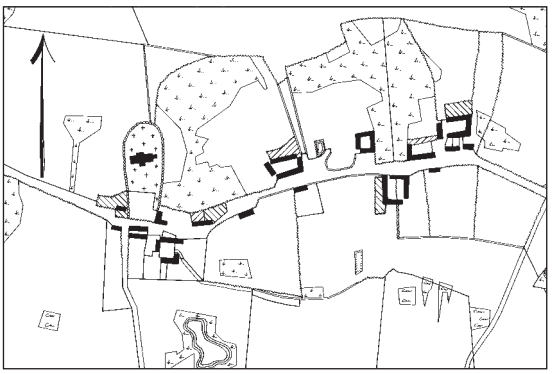

Fig. 2. Matrikelkort af Underup by 1:10.000. Opmålt 1783 af I. C. V. Løffler. Tegnet af Birgitte Andreasen. – *Land registry map of Underup. Surveyed in 1783.*

Kirkegårdens *hovedindgang* er en køreport østligt i syddiget, der lukkes af galvaniserede jernfløje fra 1967. En låge i vestdiget ud til en oplagringsplads er udført på samme måde, mens en nordre låge lukkes af en træfløj mellem to rejste kampesten. – †*Indgange*. En tømret *port*, formodentlig i syddiget, var 1715 'ganske nedblæst'.[17] 1857 ønskede synet en ny indgang 'vest om skolen', vel på den nuværendes plads.[18] Her var der 1893 en malet 'stakitport', mens to andre indgange, vel i vest og nord, var lukket med drejelige 'svingler'.[12]

Kirkegårdens nordre del er nu næsten uden begravelser og ligger hen i græs. Beplantningen er begrænset og af nyere dato, således en række unge lindetræer. Elise Konstantin-Hansen anså det 1913 som en kvalitet, at der var næsten frit indsyn fra nord. En del træer, der var kommet til inden 1947 (jfr. fig. 5), er siden blevet fældet. Synet anbefalede 1867, at marken på de nærmeste tre alen fra diget ikke blev dyrket af hensyn til digets stabilitet. Inden for det gamle syddige var der fra gammel tid en vandfyldt grøft, som o. 1900 blev lagt i rør.[12] På en nyindrettet *urnegravplads* i det sydlige afsnit er opstillet en kampesten med korstegn.

Et *ligkapel* (jfr. fig. 5) i kirkegårdens sydøstre hjørne må som et tilsvarende i Nim være opført i mellemkrigstiden. Det er en rødstensbygning med gavle i nord og syd, udvidet i sydenden 1967 med kedelrum og toiletter og 1986 indrettet med opholdsrum for graveren. Et ældre †*redskabsskur* var opført 1920.[12]

En *mindesten* sydøst for koret er sat 1991 over den franske kvinde Gabrielle Couderon Philippe de Bercon (1791-1855) fra Arleux ved Calais. Hun hjembragtes efter Napoleonskrigene af en dansk soldat, Anders Rasmussen (1788-1845), på hesten Messingjens, og de boede fra 1819 i landsbyen Torp. Hendes historie er brugt af Steen Steensen Blicher som motiv i novellen 'Messingjens' i samlingen E Bindstouw (1842).[19]

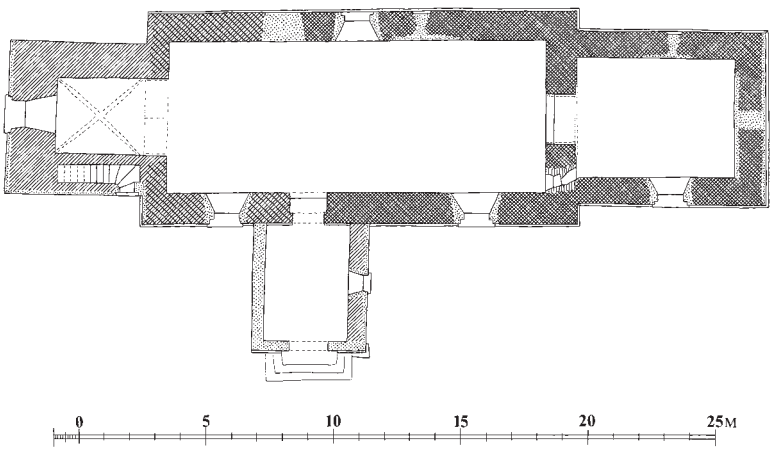

Fig. 3. Plan 1:300. Målt af John Bennetzen 1989, suppleret af Niels Jørgen Poulsen og tegnet af Marianne Nielsen 2002. – *Plan*.

BYGNING

Kirken er en romansk kvaderstensbygning, bestående af kor og skib, som på et tidligt tidspunkt er forlænget i vest. Hertil er der i senmiddelalderen føjet et tårn i vest og et våbenhus i syd, det sidste er senere stærkt ændret. Orienteringen afviger ca. 10° mod syd.

Den velbevarede *kvaderstensbygning*, hvoraf skibet oprindelig må have været 4-5 m kortere, har en regelmæssig plan med rette vinkler. Skibet er relativt højt: to kvaderskifter (0,75 m) højere end koret. Den romanske arkitektur giver sig nu bedst til kende i den smukt udformede triumfbue, hvis bredde er en tredjedel af triumfvæggen.

Den anvendte *måleenhed* synes at være en fod på ca. 28,5 cm. Målt med denne enhed er skibets mure 4 fod tykke, mens springet mellem kor og skib er 3 fod. Koret, der over soklen er 685 cm bredt, må være afsat som 24 fod i bredden og skibet som 30 fod.

Materialer og teknik. Byggeriet er – som det var almindeligt – påbegyndt østfra, og i første omgang har man opført koret og skibets østende, der er muret i forbandt. Kvaderstensmurene, der hviler på en *skråkantsokkel*, udgøres i koret af ni skifter, muret i regelmæssige, vandrette skifter. De største formater er som vanligt brugt forneden; flere er ret lange, en kvader i 5. skifte østligst i korets sydside er således 1,6 m lang. Korgavlen, hvor sporene af vinduet er helt udslettet (jfr. ndf.), er stærkt forstyrret ved en omsætning af kvadrene 1854, da gavlspidsen samtidig blev ommuret med små teglsten.

Skiftegangen holder samme takt i skibets østende (11 skifter), hvis hjørner dog nederst er af store, rejste blokke (i syd 108 cm høj og i nord 105 cm), svarende til to skifter. Der er brugt store formater nederst i langmurene indtil 5-6 m fra hjørnerne, svarende til en første etape i byggeriet. Vest for denne (sandsynligvis kun korte) afbrydelse og indtil dørene er langmurene af mindre kvadre, i alt 13 skifter.

Skibets vestende, også af granitkvadre over en skråkantet sokkel, må derimod være resultatet af en *forlængelse*, som er foretaget endnu i romansk tid. Udvidelsen giver sig kun svagt til kende, og det er i dag ikke muligt præcist at bestemme ski-

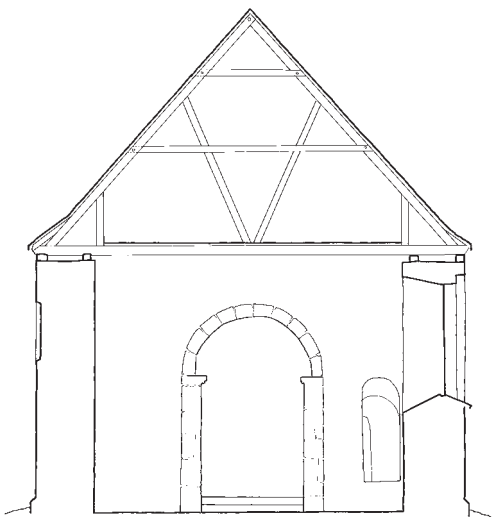

Fig. 4. Tværsnit 1:150 gennem skibet set mod øst. Målt af John Bennetzen 1989, tegnet af Marianne Nielsen 2002. – *Cross-section through the nave, looking east*.

Fig. 5. Luftfoto af kirken og kirkegården set fra sydvest. Sylvest Jensen fot. 1947 i KglBibl. – *Aerial photograph of the church and the churchyard seen from the south west.*

bets oprindelige udstrækning;[20] men dets længde og dørenes placering (lidt skævt i forhold til hinanden og relativt langt fra vestgavlen) må sammen med en *aftrapning af soklen* indicere, at der er foretaget en udvidelse. I nordsiden (fig. 8) ses et spring i skiftegangen ca. 1 m øst for den tilmurede dør, i syd dækkes det tilsvarende parti af våbenhuset. De to døråbninger bryder begge soklen, men vest for dørene ligger skråkantsoklen hhv. 8 cm (syd) og 12 cm lavere. Denne aftrapning skyldes terrænets fald mod vest, men sænkningen må være foretaget i forbindelse med en forlængelse. Norddøren, der sidder ca. 1 m vestligere end syddøren, er formentlig flyttet ved udvidelsen, mens syddøren er forblevet på sin gamle plads. I det sydvestre hjørne har sokkelkvaderen skråkant på begge sider, og stenen må være den gamle, som er flyttet. I nordvest er hjørnet kun skråkantet på nordsiden.[21]

Koret har oprindelig haft tre *vinduer*, et i hver side, mens det ikke er muligt at afgøre, hvor mange lysåbninger der har været i skibet. Der er nu kun bevaret et vindue i hhv. korets og skibets nordside, og de står begge som udvendige, rundbuede blændinger. Vinduerne, der er anbragt over hhv. 5. og 8. kvaderskifte, dækkes af monolite overliggere, skibets med afrundet overside, og har smigede sider af almindelige bygningskvadre. Vinduet i koret måler 117×64 cm, og det i skibet 120×72 cm. Mens korvinduet formentlig var tilmuret længe forinden, blev vinduet i skibets nordside først lukket 1905, da det afløstes af et større vindue længere mod vest. Ved F. Uldalls besøg i kirken 1888 sås i korets ombyggede østgavl endnu indvendige spor af det gamle østvindue. Løse †*vindueskvadre* fra andre romanske åbninger lå 1912 vest for tårnet, heriblandt flere smigsten og to overliggere.[22]

Af *dørene*, der som nævnt begge bryder soklen, er den tilmurede norddør sandsynligvis rykket lidt mod vest i forbindelse med skibets forlængelse. Døren (fig. 10), der har været 114 cm bred (4 fod),

Fig. 6. Kirken og kirkegården set fra sydøst. Victor Hermansen fot. 1938. – *The church and churchyard seen from the south east.*

spores nu kun udvendig, hvor østkarmen er intakt, mens vestsiden er ødelagt. Stenbjælken, der har dækket den retkantede åbning, er brækket i to dele. Den 125 cm brede syddør (fig. 9), der stadig er i brug, dækkes af en tagformet monolit, svagt buet på undersiden. Dækstenen er formentlig først indsat o. 1900 i forbindelse med hævningen af våbenhusets loft. Ifølge Uldall var døren 1888 afsluttet med en nyere, flad murstensbue. Vestkarmen er af fem hjørnehugne kvadre, mens østsiden udgøres af en rejst karmsten over en mindre kvader. Døranslaget er bevaret, men den dobbelte dørfløj er nu anbragt i flugt med indervæggen.

Mens korets gavlspids som nævnt er ommuret i tegl, har skibet bevaret sin østre *gavltrekant*, af rå kampesten i en fed kalkmørtel. En nyere gennembrydning giver adgang fra skibets loft til korets. Skibets vestre gavlspids, der står pudset på begge sider, kan være den oprindelige, idet kvaderbeklædningen dog er fjernet på vestsiden i forbindelse med tårnets opførelse.

I det *indre* står væggene siden o. 1900 glatte og cementpudsede, så alle spor af ældre enkeltheder er skjult. Til gengæld blev granitkvadrene i den smukt udførte, rundbuede koråbning (fig. 21) i 1880erne renset for kalk.[12] Buen dannes af ti kilesten og smykkes af fremspringende *kragbånd*, hvis skråkantede underside indeholder en rundstav (fig. 26). Rummene dækkes af flade trælofter, hvis bjælker er fornyet i fyr, bortset fra enkelte egebjælker i skibet. Her er bjælkerne fremdraget igen 1998-99, efter at loftet siden 1890erne havde stået gipset.

Ændringer og tilføjelser. De to tilbygninger, tårn og våbenhus, er uden sikkert daterende detaljer, men må være føjet til i senmiddelalderen.

Det lave, stærkt ombyggede *tårn* er oprindelig opført af munkesten, dog nederst i nordsiden under anvendelse af 12 skifter granitkvadre, der er hentet fra skibets vestside. De tre frie mure hviler på en sokkel af granit uden profil. Efter gentagne reparationer blev hele syd- og vestsiden samt

Fig. 7. Kirken set fra syd. Jesper Weng fot. 2001. – *The church seen from the south.*

den østre gavlspids 1948 skalmuret med nye teglsten (ark. H. Ehlers, Brædstrup), så ældre munkestensmurværk i dag kun ses i nordsiden. Her stod endnu i begyndelsen af 1900rne de mange bomhuller åbne (jfr. fig. 25). Det beskedne tårn har relativt tykke mure, hvoraf den søndre indeholder en ligeløbet trappe (se ndf.). En spidsbuet arkade med rundede kragbånd forbinder skibet med det snævre tårnrum, der dækkes af et krydshvælv. Et rundbuet, udvendig falset vindue i vestsiden har fået sin nuværende form ved ombygningen 1948. Vinduet, der en tid havde været tilmuret, ønskedes genåbnet 1824.[23] Tårnrummet benyttedes i 1800rne som materialrum og var skilt fra kirken ved en knap 2 m høj trævæg, der blev fjernet kort efter 1903.[12]

Der er adgang til den øvre del af tårnet ad den omtalte, ligeløbede *trappe* i sydmuren, hvortil man kommer ind gennem en rundbuet dør, ommuret 1948. Trappen i den 60 cm brede skakt, nu med trin af cement, udmunder i mellemstokværkets sydvestre hjørne, hvor murværket er i munkestensformater og lagt i krydsforbandt. Fra mellemstokværket, der er uden ydre åbninger og dækkes af et betondæk, er der gennem skibets vestgavl adgang til kirkens lofter via en fladbuet, falset dør, der formodentlig er samtidig med tårnets opførelse. Klokkestokværket, der ligger i niveau med skibets tagryg, er indvendig ommuret, bortset fra mindre partier i øst og nord. De rundbuede, falsede glamhuller efterligner ældre lydhuller, dog blev de to østre, oprindeligt meget små åbninger (én på hver side skibets tagryg) 1948 forstørret og bragt i overensstemmelse med glamhullerne i de øvrige sider, ét i hvert verdenshjørne. Tårnet dækkes af et sadeltag med gavle i øst og

Fig. 8. Skibet set fra nord. Jesper Weng fot. 2001. – *The nave seen from the north.*

vest. Gavlspidserne er senest ommuret 1948, efter at de en tid havde stået i bindingsværk, og hver havde været forsynet med en lysåbning. – Efter at vestgavlen var repareret i 1680erne, var tårnet ifølge synet 1715 igen 'ganske igennem revnet fra det øverste og næsten til jorden, både på vestre og søndre side', og 1719 mente synsmændene, at det stod 'på fald hver time'.[17] Trods sikring med jernankre og ankerbjælker fortsatte tårnet med at give problemer, og 1862 viste en måling, at sydsiden hældede næsten 8 tommer (20 cm) udad.[12]

Våbenhuset foran skibets syddør nævnes første gang 1682.[24] Gammel (senmiddelalderlig) er nu kun kernen i østmuren, der udvendig blev skalmuret med nye teglsten 1890, efter at vestsiden og gavlen med den rundbuede dør var helt fornyet et par år forinden. Det teglhængte hus, der prydes af tandsnitgesimser, stod i blank mur indtil o. 1950 og har siden været hvidtet. Et vindue i østsiden blev 1862 forsynet med en rundbuet støbejernsramme. Træloftet, der tidligere lå så lavt, at det øverst overskar døren til skibet, blev o. 1900 omdannet til en art åben tagstol, svarende til våbenhuset i Hvirring.[12]

Vedligeholdelse og istandsættelser. En 'tømmermand' betaltes 1682-83 for at udskifte ti gamle bjælker og fire spær over skibet, og samtidig reparerede en 'murmand' skibets østgavl, som var 'ganske forfalden'.[24] Ifølge kirkesynet 1700 var blytaget 'næsten utjenlig til at ligge', og en stor del af granitkvadrene ('de hugne sten på kirkens mur') var udskredne. To år senere, 1702, fandtes kirken endnu 'i samme slette tilstand'. Skibets sydvestre hjørne synes i disse år at have været sikret med en †*støttepille*. Som tag på pillen behøvedes 1719 6 à 7 træfjæle, 'da tagsten ikke kun-

Fig. 9. Syddøren set fra våbenhuset (s. 5207). Jesper Weng fot. 2001. – *The south door seen from the porch.*

ne fæstnes derpå'.[17] Antikvaren Søren Abildgaard, der besøgte Underup 1771, betegnede kirken som 'ringe og uanselig',[25] men 1786 meddelte synet, at kirken havde været under reparation tre år forinden og nu intet fejlede.[26] *Korgavlen* blev 1854 ommuret fra grunden, dvs. kvaderstenene blev omsat, mens gavltrekanten herover, der tidligere havde været af utilhugne ('udannede') kampesten, blev nymuret i tegl.[23] En generation senere, i 1880-90erne, rensede man facaderne for hvidtekalk og fugede med cement; og indvendig blev væggene, 1890 i koret og 1908 i skibet, 'rettet op' og ligeledes pudset med cement, hvorved, som nævnt, alle ældre spor af vinduer m.m. blev dækket.[12]

Vinduer. Sydsidens tre støbejernsrammer, i rundbuede, falsede åbninger, er indsat 1875, vinduet midt i skibets nordside 1905, efter at den romanske åbning øst herfor ('et lille vindue med tre ruder') var blevet tilmuret.[12] – Kirken havde 1862 tre †*vinduer* i sydsiden, vel på de nuværendes plads. Åbningerne, med rammer af træ, var af ulig størrelse: korvinduet målte 4½×3 fod, skibets hhv. 5×3½ og 4½×2½ fod.

†*Gulve.* Der blev i 1700rne klaget over det ujævne murstensgulv (jfr. †begravelse, s. 5220). 1862 var der endnu murstensgulv i skibet, men store, kvadratiske teglstensfliser i koret. 1908 lagde man sorte og hvide, diagonalt stillede fliser i skibet (jfr. fig. 20), 1913 tillige i koret.[12] Brædde-gulvene under stolene blev fornyet 1967 i forbindelse med indlægning af centralvarme.

Lofter. 1862 stod brædde-loftet blåmalet. Loftet over koret skulle 1886 lægges af nye, pløjede fyrrefjæle, der skulle stryges med en lysegrå oliemaling mage til kirkens øvrige loft. 1889 fortsattes arbejdet i skibet, hvor brædderne skulle 'ompløjes og sammendrives' og herefter sammen med koret oliemales med en 'gul-agtig stenfarve'. Kirkeejerne kunne dog vælge mellem at lade loftet male eller gipse. Resultatet blev, at korloftet 1891 blev malet med en 'mørk stenfarve', mens skibet

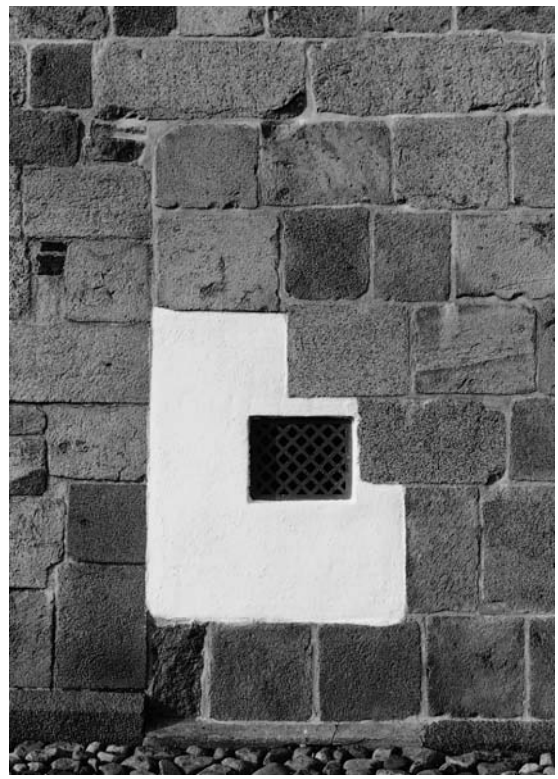

Fig. 10. Den tilmurede norddør (s. 5206). Jesper Weng fot. 2001. – *The bricked-up north door.*

Fig. 11. Kirken og kirkegården set fra nord. Akvarel af Elise Konstantin-Hansen 1913 (s. 5204). – *The church and churchyard seen from the north. Water-colour by Elise Konstantin-Hansen, 1913.*

fik det †*gipsloft* (jfr. fig. 20), der dækkede rummet i de følgende mere end hundrede år.[12]

I forbindelse med en *restaurering 1980* (ark. Jens Vilhelmsen) foretoges en undermuring af den vestlige del af skibets sydmur, korets østgavl blev renset for puds og hvidtekalk, og kor og skib fik blytag. Ved den seneste *restaurering 1998-99* (ark. Mogens Svenning) omsatte man kvadrene i den vestligste del af skibets nordfacade. Indvendig blev flisegulvene afløst af gule, kantstillede mursten, lagt i mønstre, og i skibet blev gipsloftet nedtaget og bjælkerne igen draget frem.

Af *tagværkerne* er kun korets middelalderligt. Det består af seks spærfag med et lag hanebånd, med bladede og tappede samlinger; korte, lodrette stivere er fjernet. Egetømmeret er nummereret på vestsiden, fra øst mod vest, med skårne og øksehugne numre. I skibets nyere tagværk, af fyr, er enkelte gamle egespær brugt som hanebjælker.

Tagbeklædning. Kor og skib blev 1980 som nævnt igen tækket med bly, efter at kirken siden 1827 havde været dækket med tegl.[9] – Blytaget blev 1618 'forbedret' på begge sider af en blytækker, der blev hentet i Rye.[27] Fra og med slutningen af 1600rne var en del af blybeklædningen udskiftet med tagsten, og kirken stod indtil 1827 med blandede materialer, bly og tegl, uagtet at kirkeejeren, møller Jens Sørensen, Bredvad Mølle, 1796 havde fået myndighedernes tilladelse til at lade blyet erstatte med 'forsvarligt stentag'.[28] Dette synes imidlertid ikke at være sket, for 1825 betegnes taget

Fig. 12. Indre set mod øst. Jesper Weng fot. 2001. – *Interior looking east*.

som 'totalt forfaldent for sten og understrygning og tildels tækket med langhalm,' og det bly, der endnu lå på korets sydside, var sunket.[23] – Tårn og våbenhus er nu som tidligere tækket med tagsten. Et bræddetag over våbenhuset, nævnt 1826, ønskedes 1835 afløst af et stentag.[23]

Opvarmning. Kirken opvarmes siden 1967 af et oliefyret centralvarmeanlæg, opstillet i kapelbygningen. – En †kakkelovn, opsat 1883 i skibets nordøsthjørne, skulle efter synets påbud 1909 males hvid; den blev fornyet 1953.[12] En skorsten over skibets østgavl er nedtaget i forbindelse med indretning af centralvarme 1967.

Kirken står i dag med blytag, kun tårn og våbenhus er tækket med tegl. Kvaderstensfacaderne står i blank mur, og hvidtet er nu kun – foruden tårn og våbenhus – korets og skibets gavlspidser. Indvendig er alt hvidtet, bortset fra korbuen og syddørens granitindfatning. Trælofterne er malet grå.

†*Kalkmalerier.* 1893 blev korets 'bagvæg' bag det nyopsatte alterbillede malet med grålilla kalkfarve.[12]

INVENTAR

Oversigt. Samtidig med den romanske bygning er kun den romanske granitfont, der er af den sjældne tøndeformede type; en kun lidt yngre senromansk †klokke er omstøbt 1891. Det mest markante inventarstykke er prædikestolen, et lokalt arbejde i ungrenæssancestil fra o. 1580, med initialerne »FS« for Frederik II og dronning Sofie og våbener for et giverægtepar, som næppe lader sig identificere med sikkerhed. Dåbsfadet bærer årstallet 1734 under kirkeejerens spejlmonogram »HJ«, ligesom også altersølvet stammer fra midten af 1700rne. Disken er udført 1750 af Anders Pedersen Schanderup, Skanderborg, og bærer initialer for Charlotte Amalia Schandorff, mens kalken er udført 1764 af Knud Rasmussen Brandt, Horsens, som en gave fra 'Hans Marcussens frue på Rask'.

Indretningen fremtræder med altermaleri fra 1891, udført af Anker Lund efter Anton Dorph, og stolestader i sydvestjysk 'Ribestil' fra 1908. Inventarets nuværende udseende skyldes den seneste restaurering 1998-99, da det blev nystafferet i grå toner, dodenkop, blåt og lidt forgyldning. Prædikestolen har dog en lidt ældre farvesætning med rød bund for skæringerne; farvesætningen skyldes Ingolf Røjbæk og går tilbage til en restaurering 1965, da prædikestolen atter fik sin gamle opgang igennem triumfmuren.

Den ældre †altertavle havde 'fløjdøre' og må derfor have været middelalderlig eller snarere fra reformationsårhundredet. O. 1770 sagdes tavlen at være 'fordærvet med det hæsligste malerarbejde'. 1838 fik den nyt alterbillede, 'Kristus med kalken' af P. H. Lindegaard, 1842 blev prædikestolen nødtørftigt restaureret, o. 1850 synes †stolestaderne fornyet; i de følgende årtier bredte egetræsmalingen sig på inventaret.

Fig. 13. Altermaleri, Vandringen til Emmaus, udført af Anker Lund 1891 efter Anton Dorph. Indfatningen udført efter tegning af Hector Estrup (s. 5213). Jesper Weng fot. 2000. – *Altar painting. The Journey to Emmaus, by Anker Lund, 1891, after Anton Dorph. Framing after a drawing by Hector Estrup.*

Alterbordet er et panelværk af fyr fra 1892, 161×62 cm, 112 cm højt, udført efter tegning af Hector Estrup. Panelet har glat frise over kvadratiske profilfyldinger, én glat ved kortsiderne, mens forsidens tre fyldinger har udskåret kors mellem alfa og omega. Bordpladen er nyere, af egetræ, panelets bemaling i hvidt og to toner af gråt fra 1998-99.

†*Alterbord*. 1862 sagdes 'alteret' at være 4½ fod bredt, 'anbragt 3¾ fod fra gavlen', og 1892 ønskede man et nyt alterbord af egetræ udført ved samme arkitekt, som da havde 'konstrueret' altertavlen; bordet skulle samtidig rykkes ¾ alen tilbage imod østvæggen.[12]

†*Alterklæder*. 1681/82 anførtes et gammelt 'linned alterklæde', der optrådte i inventarierne indtil 1692.[24] 1700 'fattedes kirken alterklæde',[17] og 1850 anskaffedes et nyt 'anordningsmæssigt' klæde.[23]

Alterprydelsen (fig. 13) er et *maleri* fra 1891, Vandringen til Emaus, udført af Anker Lund efter Anton Dorphs billede i Emmauskirken i København.[12] Maleriet er rundbuet, 101×74 cm, udført i olie på lærred i klare farver. Det indfattes af en enkel portalopbygning med pilastre og lav, korsprydet trekantgavl i nyklassicistisk stil, udført efter tegning af Hector Estrup.[29] Bemaling fra 1998-99 i to grå toner og dodenkop med lidt guld. I fodfeltet indskrift med forgyldte versaler på sort bund: »Bliv hos os, thi det er mod af-

Fig. 14. Altersølv, midten af 1700rne (s. 5214). Kalken er udført 1764 af Knud Rasmussen Brandt, Horsens, som gave fra kancelliråd Hans Marcussens frue på Rask. Disken bærer årstallet 1750 samt giverinitialer C. A. S. og er leveret af Anders Pedersen Schanderup i Skanderborg. Jesper Weng fot. 2000. – *Altar silver, mid-1700s. The chalice was made in 1764 by Knud Rasmussen Brandt, Horsens, as a gift from 'Counsellor Hans Marcussen's wife of Rask'. The paten bears the date 1750 and the donor's initials C. A. S. and was supplied by Anders Pedersen Schanderup in Skanderborg.*

ten… Luc. 24.29«. Forud for alterprydelsens anskaffelse udtalte kirkesynet 1891, at maleriet gerne måtte være en kopi, 'da kirkeejerne de seneste år har haft forholdsvis store udgifter med kirken'.[12] Ingolf Røjbæks staffering 1965 havde lysebrun bundfarve, blåt, hvidt og forgyldning.

†*Altertavle*. 1716 var altertavlen 'øde og uden staffering',[17] og 1771 fandt antikvaren Søren Abildgaard altertavlen liden af bygning, 'med fløjdøre, men fordærvet med det hæsligste malerarbejde'.[25] Fløjdørene tyder på, at tavlen har været middelalderlig eller snarere tidlig-luthersk fra 1500rne. 1837 fandt kirkesynet, at 'den gamle og upassende altertavle' kunne trænge til opmaling. Det var sket 1838,[23] da der også blev indsat et nyt alterbillede, 'Kristus med kalken', udført af P. H. Lindegaard. 1891 fandt synet altertavens billede 'i høj grad anstødeligt' og ønskede alt udskiftet.[12]

Altersølvet (fig. 14) er fra midten af 1700rne og skyldes forskellige guldsmede og givere. *Kalken*, med årstal 1764, er udført af Knud Rasmussen Brandt, Horsens, som en gave fra kirkeejeren 'kancelliråd Hans Marcussens frue på Rask'. Kalken er 19,5 cm høj, foden sekstunget med en lille støbt krucifiksfigur fæstnet til et graveret kors på en af tungerne. Staftledene er seksside-de, knoppen sekstunget med graveret skravering på tungerne og mellemfaldende rudebosser, hvis graverede versaler tilsammen danner navnet: »IesusN« (Jesus (fra) Nazaret). Det stejle bæger kantes langs randen af et bånd med graveret kursivskrift: »Dette Bæger er Foræret Til Underop Kirche af Hr. Cancelie Raad Marcusens Frue paa Rasch 1ste Januarii 1764«. På standpladen ses guldsmedens stempel (Bøje 6145). Til kalken hører en nyere indsats med tud. Den lidt ældre *disk* fra 1750 bærer initialer for kirkeejeren Charlotte Amalia Schandorff, enke efter amtsforvalter Ulrich Christian Schandorff (jfr. historisk indl. og s. 4016, 4031) samt stempel for Anders Pedersen Schanderup i Skanderborg.[30] Disken måler 17 cm i tvm., har cirkelkors på fanen og er noget bulet. På undersiden ses guldsmedens stempel (Bøje 6291) og den graverede kursivindskrift: »C. A. S. 1750. Underup Kierche Disch«. En

Fig. 15. Dåbsfad, 1734, med spejlmonogram for giveren HJ (s. 5215). Jesper Weng fot. 2000. – *Baptismal dish, 1734, with back-to-back monogram of the donor HJ.*

efterretning om ⋆altersølv i privateje er tvivlsom.[31]

†*Altersølv*. 1681/82 anførtes 'kalk og disk af messing, nu ubrugelige'.[24] 1701 manglede kirken altersølv,[32] ligeledes 1716.[17]

Som *oblatæske* bruges en enkel dåse. En †alterkande af sort porcelæn anførtes 1862. En *ske* har guardeinmærke for Johannes Siggaard, København (1932-60), samt stempel »R. Jensen«. Den har spinkelt skaft og cirkulær laf med graveret kors.

Alterstager, fra 1862,[12] af messing, 36 cm høje, med klokkefod og balusterskaft. †*Alterstager*. Inventariet 1681-82 anfører et par fortinnede jernlysestager,[24] der 1715 kaldtes gamle og forrustede.[17] Nyere *syvstage*, 39 cm høj, er skænket 1930 af Mine og Andreas Andersen til Kollerup Mølle.

†*Messehagler*. 1700 manglede kirken hagel.[17] 1837 var hagelen ikke i den bedste stand, 'men det hedder, at den brugtes ikke'. Året efter blev messeklæderne fornyet,[23] og 1859 ønskedes hagelen fornyet i 'rød silke eller plydsfløjl'.[18] Det skete 1861, og atter 1915 måtte der indkøbes en ny hagel.[12]

Alterskranke, 1889, hesteskoformet med støbejernsbalustre. Håndliste og hylde står grålamede, og knæfaldet har betræk i mørk okker. Skranken havde oprindelig buet plan og har først fået sin nuværende form 1919.[12] †*Alterskranke*. 1862 dannede knæfaldet en bue foran alteret af 16 fods længde.[12]

Døbefont (fig. 16), romansk, af granit, tilhørende den cylindriske eller tøndeformede type, der er usædvanlig uden for Sjælland (Mackeprang: Døbefonte, s. 29). Fonten er af rødgrå granit, 69 cm høj, hugget i én sten og i hvert fald nu uden fod. Fontens nedre del er ret groft tildannet og trukket ind som en art skaft, mens den egentlige kumme, tvm. 69 cm, har lodrette, glatte sider og langs mundingsranden en spinkel rundstav mellem to hulstave. Stenen har rester af kalk og hvid farve. Fonten omtales tidligst i inventariet 1681-82 som 'en bar stenfont'.[24] 1862 stod fonten i kordøren 'ved den højre side',[12] formentlig som den stod 1912 i koret lige nord for korbuen (jfr. fig. 20). Nu i skibets nordøsthjørne.

Dåbsfad (fig. 15), 1734, med monogram for giveren, kirkeejeren amtsforvalter Hans Justesen. Fadet er glat, tvm. 51 cm, fanen med spejlmonogram »HJ« over årstallet »1734« og langs randen graveret indskrift med kursiv: »Hvo som troer og bliver døbt, hand skal blive salig, men hvo som iche troer, hand skal fordømmes. Marc: 16 w. 16«. Fadet nævntes 1862 som 'et stort messingfad med navnetræk'.[12] †*Dåbsfade*. 1701 manglede 'døbebækken', ligeledes 1715.[17]

Dåbskande, nyere, skænket af Mette og Niels Peder Mortensen, Torp Søgård. Kanden er af messing, 36 cm høj, med kugleformet korpus, der prydes af hammerkors.

Prædikestol (fig. 17), o. 1580, et arbejde i landlig ungrenæssance med kongeligt monogram og våbener for de usikkert identificerede givere. Kurven har fem høje og smalle arkadefag, der kantes af kannelerede hjørnepilastre. Arkadernes ligeledes kannelerede pilastre med profilkapitæler bærer spinkle bueslag med tandsnit, et enkelt over et dobbelt. Imellem disse bueslag er der små hoveder i en cirkelmedaljon, hvis tandsnit synes at gøre de fremstillede til kronede konger. Selve fel-

Fig. 16. Døbefont, romansk, af granit (s. 5215). Jesper Weng fot. 2000. – *Font, Romanesque, of granite.*

Fig. 17. Prædikestol, o. 1580, med Frederik II.s og dronning Sofies navnetræk og givervåbener for (formentlig) Juel (stjernevåben) og Lange-Munk (s. 5215). Jesper Weng fot. 2000. – *Pulpit, c. 1580 with King Frederik II's and Queen Sofie's monograms and the arms of the donors, (probably) Juel (star arm) and Lange-Munk.*

terne har lignende dekorationer. Fra nord ses: 1) (Fig. 18) medaljon med Jesumonogram over et lille skægget mandshoved, hvorfra der i et bånd hænger en blomsterroset. 2) (Fig. 18) medaljon med skægget mandshoved, der bærer hat med puld og kvast; herunder en blomstermedaljon, hvorfra to hornagtige volutter står i vejret. 3) (Fig. 17) medaljon med sammenskrevne versaler »FS«, for Frederik II og dronning Sofie, over et våben med stjerne over tre bølger. 4) (Fig. 17) Englehoved med basun over et Lange-Munk-våben. 5) Viltert akantusløv, hvori man ser et mandshoved på et jonisk kapitæl.

Vandrette profillister adskiller storfelterne fra postamentet og den noget højere frise, der har kannelerede fremspring. Postamentets fremspring er glatte, og dets felter rummer en svært forståelig latinsk indskrift med reliefversaler: »… mente/ vere/ ri omni/bvs ex/posita« (… i sindet at frygte det, der bliver udsagt for alle). Endelig er der i frisefelterne motiver i stil med storfelternes: 1) Et jonisk kapitæl bærende et mandshoved i medaljon, hvortil to flankerende akantusranker danner 'vinger'. 2) Englehoved fra hvis mund udgår to fløjter til siderne. 3) Englehoved. 4) Englehoved med én fløjte. 5) Et skægget hoved i medaljon. Over profilgesimsen er dækpladen fornyet ved en istandsættelse 1965, da også en *læsepult* kom til.[33] Prædikestolen står i skibets sydøsthjørne på en femsidet muret og hvidtet underbygning fra 1965 og har da atter fået sin gamle opgang gennem triumfvæggen. Også stafferingen er fra 1965 i gråt med rød bund for skæringerne. Skrift og sirater har forgyldning, mens rosetter og skjolde står i blåt.

Af prædikestolens givere må kvinden have været en Lange-Munk, manden en Juel, Harbou, Rekhals eller Krabbe af Husby. Der synes ikke at være oplagte kombinationer af disse slægter med tilknytning til sognet, men som mulighed kunne nævnes Jørgen Juel til Låge (Sindbjerg sogn, Vejle amt) og hans hustru Anne Munk.[34] Medmindre prædikestolen skulle være hidført andetstedsfra,

Fig. 18. Prædikestol, o. 1580, udsnit (s. 5216). Jesper Weng fot. 2000. – *Pulpit, c. 1580, detail.*

må den fra første færd have stået på sin nuværende plads med opgang gennem triumfmuren. Den fandtes 1833 'meget gammel og kunne behøve fornyelse'. 1842 blev opgangen gennem triumfmuren afløst af en trappe langs samme mur, og prædikestolen blev 'udvidet'.[23] Udvidelsen omfattede et ekstra †fag i nord og skyldtes, at prædikestolen af hensyn til den nye opgang blev drejet ind mod sydvæggen, hvorved to af fagene og deres dekorationer blev skjult.

1862 stod prædikestolen samme sted som nu, men havde †opgang 'i skibet'.[12] Således ses den også på fotografier fra 1912 (jfr. fig. 20), der viser den med smalt ekstrafag i nord, enkel opgang og en simpel underbygning af glat panel. Stolen stod da egetræsmalet med gyldne sirater. Sin nuværende fremtræden har den fået 1965, da man konstaterede og genåbnede den gamle opgang gennem triumfmuren. Samtidig fjernedes det ekstra fag fra 1842 og kurven drejedes fri af sydvæggen.

Stolestader, 1908, med skrå fyldingsryglæn og gavle, der på sydvestjysk vis er udformet som et rammeværk med to fyldinger og småspir. De tilhørende paneler har profilfyldinger i to rækker. Staffering fra 1998-99 i to grå toner samt blåt og lidt forgyldning. På en stol, der nu er sat på loftet, ses ældre bemaling, dels i gråt, dels egetræsådring. En *armstol* af egetræ til præsten er anskaffet 1894.

†*Stolestader*. 1618-19 betaltes for en 'tylt tørre savdeller' til stole i tårnrummet.[27] 1850 ønskedes samtlige kirkestole fornyet,[23] 1862 fandtes der i kirken 35 stader 'uden fylding' (låge). De var syv fod lange med 2½ fods afstand mellem rygstødene og havde en 6 fod bred midtgang mellem rækkerne. Samme år anbragtes der fodskamler i stolene, og samtidig ønskedes eftersyn af de stole, 'der ikke kan lukkes'. 1866 opsatte man på væggen over mandsstolene en dobbelt række †*hatteknager*, som derpå blev hvidmalet. 1905 ønskedes staderne fornyet, ikke som hidtil med endestykker langs ydervæggene, men med panel svarende til stoleryggenes.[12]

†*Herskabsstole*, vel fra renæssancetiden. 1771 oplyste Søren Abildgaard, at der på de øverste (østligste) mandsstole fandtes udskåret to våbener, som

Fig. 19. Pengebøsse, o. 1880 (s. 5217). Jesper Weng fot. 2000. – *Collection box, c. 1880.*

han gengav i tegning (fig. 28).[25] Den viser for manden (dexter) halvmåne og en seksoddet stjerne, for kvinden noget, der ligner to halve roser. Våbenerne kan være unøjagtigt aftegnede og synes i hvert fald ukendte.[35]

En †*skrifte- og præstestol* i koret nævnes 1802, da 'taget' over den var brøstfældigt.[36] 1862 dannede den pendant med †degnestolen 'ved hver side af kordøren', idet skriftestolen formentlig efter sædvane stod i nord. Stolen fjernedes 1894, idet den blev erstattet af ovennævnte armstol.[12]

En †*degnestol* stod 1862 i korindgangen som pendant til †skrifte- og præstestolen, formentlig i syd. Fjernet 1894, da degnen i stedet fik anvist plads i den forreste mandsstol.[12]

†*Pengeblok*. 1833 ønskedes anskaffet en 'tavleblok' til tavlepengenes opbevaring.[23]

Pengebøsser (fig. 19), o. 1880, to ens af jernblik med oval plan og pengetragt, 15 cm høje, fæstnet til et let hvælvet højovalt vægskjold, 48×32 cm. Sortmalede med indskrifter i hvid antikva. Selve bøsserne er begge påskrevet: »De fattiges Bøsse«, skjoldene henholdsvis: »Saligt er det at give, hellere end at tage. Ap.G: 20,35« og: »Giver, saa skal Eder gives. Luc: 6,38«. Bøsserne flankerer indgangen i skibet.

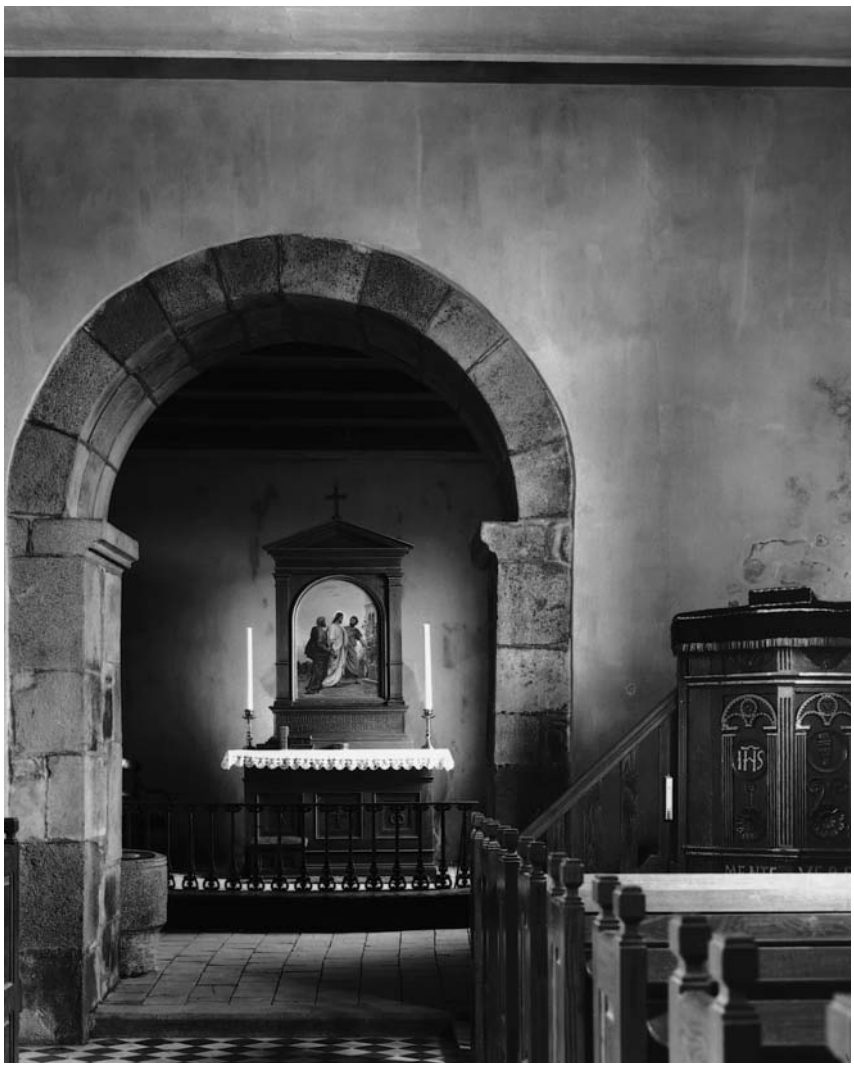

Fig. 20. Indre set mod øst. Chr. Axel Jensen fot. 1912. – *Interior seen towards the east.*

†*Pengetavle*. En fattigtavle, der anførtes i inventariet 1716, manglede 1718. 1720 nævntes også en †*klingpung* som manglende.[17]

Orgel, 1983, med seks stemmer, ét manual og pedal, bygget af Bruno Christensen, Terkelsbøl. Disposition: Manual: Principal 8', Gedakt 8', Oktav 4', Rørfløjte 4', Oktav 2'. Pedal: Subbas 16'. Koppel M-P. Facaden er tegnet af orgelbyggeriet. I tårnrummet. ⋆*Orgel* (fig. 27), o. 1908, med fire stemmer, bygget af Joh.P. Andresen & Co., Ringkøbing. Disposition: Manual: Bordun 16' (fra F), Principal 8', Gedakt 8', Fugara 4'; oktavkoppel. Pneumatisk aktion, keglevindlade. I tårnrummet, med facade i nygotisk stil og sydvendt spillebord. Instrumentet, der var anskaffet ved indsamling i sognet, blev 1983 overført til Ringkøbing Museum, hvor det siden 1984 har indgået i den faste udstilling.[37] Det benyttes lejlighedsvis til koncerter.[38]

Salmenummertavler. 1) O. 1850, udformet som en planke med spidsgavl, 69×32 cm. Hængecifre af letmetal, gråmalet med sort kursivskrift: »Daab« og »Altergang«. På triumfvæggen nord for korbuen. 2-4) 1909,[12] i nyklassicistisk stil med øvre og nedre profillister samt hængecifre, 70×57 cm. Gråmalede. †*Salmenummertavler*. 1866 ønskedes salmenummertavlerne opmalet.[12]

Fig. 21. Korbuen (s. 5207) og skibet set fra øst. Jesper Weng fot. 2001. – *The chancel arch and the nave seen from the east.*

Lysekroner. 1) 1919, i barokstil, hængekuglen med givernavn graveret i skriveskrift: »Erindring fra Ole Peter Enevoldsen, Torp, 1919«. Oprindelig i koret, nu ophængt i våbenhuset. 2-3) To ens, skænket 1979,[12] i barokstil, ophængt i skibet.

1958 ønskedes ophængt et *kirkeskib* af type fra slutningen af 1500rne, udført efter tegning af museumsbestyrer D. A. Jensen, Glud. Planen kom ikke til udførelse.

En †*ligbåre* nævntes i inventariet 1681-82.

Klokke, 1891, tvm. 75 cm, med profilering om halsen, slagringen og legemets nedre del. Midt på legemet ses en medaljon med støberiets navn i versaler: »J. Stallknecht Horsens«. Ophængt i slyngebom af egetræ.

†*Klokker.* 1) (Fig. 22), 1200-50, tvm. 76 cm, af senromansk form med tre profilribber under kronen, to ved overgangen mellem legeme og slagring. Øskenen til kneblen var støbt i ét med klokken og havde rektangulær form og rundt tværsnit (Uldall: Kirkeklokker, s. 11). Klokken, der vejede 328 kg, var ifølge Frits Uldall af en usædvanlig fin metalblanding. Den nævntes i tårnet 1681-82,[24] 1801 var den revnet[36] og den måtte 1888 nedtages på grund af rustangreb og forsynes med ny aksel m.m. Omstøbt 1889.[12]

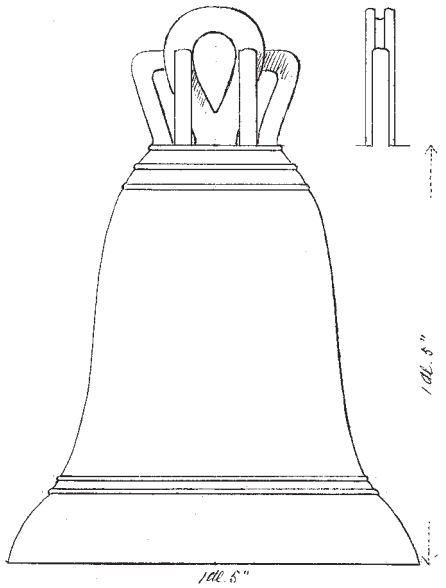

Fig. 22. †Klokke, senromansk, 1200-50 (s. 5219). Opmåling ved Frits Uldall før omstøbning 1889. – †*Bell, Late Romanesque, 1200-50. Scale drawing by Frits Uldall before recasting in 1889.*

2) Middelalderlig, inddraget ved klokkeskatten 1528-29. Klokken vejede med jernfang 2½ skippd. og 2 lispd.[39]

Klokkestolen er nyere, af fyr. †*Klokkestol*. 1716 var tømmerværket, 'hvor klokken hænger', brøstfældigt.[17]

GRAVMINDER

En eftermiddelalderlig †*begravelse* 'midt i kirken' rummede muligvis medlemmer af familien Koppelov, der boede på Underup Kjærsgaard 1710-35.[9] Gravkrypten var 1795 så gammel, at lugerne var i stykker og måtte repareres, idet åbningen forårsagede 'stor trækvind' i kirken. Ligeledes var gulvet over begravelsen opbrudt, både i mands- og kvindestolene, og var 'så ganske fordærvet, at der opstår en fugtig stank, som berøver kirkegængerne lysten til at søge Guds hus'.[26] Gravrummet blev opfyldt 1844 og kisterne nedsat på kirkegården.

Kirkegårdsmonumenter. 1) (Fig. 23), o. 1763, over knapfabrikant i Horsens, Chresten Nielssen Elkier, †1763 i Underop i sin alders 69. år. Han levede med sin hustru Anne Magrete Mechelsdater udi 11 år, 5 måneder, 2 uger og 3 dage.[40] Af rødlig granit, rektangulær, 150×65 cm, helt udfyldt af den indhuggede, ubehjælpsomme versalsindkrift, som kantes af en rammelinje. Stenen lå som trappesten i våbenhusets dør indtil 1907, da den fik sin nuværende plads, indsat i våbenhusets vestvæg.

2) (Fig. 24), o. 1800, over [Jø]rgen Nielsen, ✶1723 i »…bir[g]« (Vorbjerg?), †1800 (sammesteds). Af den videre gravskrift, vel over en hustru, læses hovedsagelig »(T)orp Søgaard 18. juli 1836. Fred over Støvet…«. Af rødgrå granit med udformning som nr. 1, 161×55/55, og ligeledes med indhugget versalindskrift, hvorover er indhugget et Jesumonogram, nederst et timeglas. 1967 anbragt syd for skibet, siden 1996 på kirkegården syd for koret mellem nr. 3 og 4.

3) (Fig. 24), o. 1800, over ukendte. Rødgrå granitsten, af form som et gravtræ med plint, der skråner fra hovedenden imod øst, hvor stenen er afbrudt, 120×32 cm, 38 cm høj. I hovedenden ses et reliefhoved, tilsyneladende med et bredt smil; bruddet i øst holdes sammen af et jernbånd. Stenens flade er ujævn, muligvis med svage spor af indhuggede versaler. Den var 1943 indsat i kirkediget,[41] 1967 anbragt syd for skibet, siden 1996 på kirkegården syd for koret, nord for nr. 2.

4) (Fig. 24), o. 1826, over ukendt mand med initialerne »PES«, ✶1748 i »T«, †1826 i »S«. Indskriften består af initialer og forkortelser, der formentlig kan opløses således: »H(er) u(nder) h(viler)/PES/f(ødt) i T/1748/d(ød) i S/1826«. Rødgrå granitsten af form som et gravtræ med plint, der skråner imod vest, 169×30 cm, 29 cm høj. Indskrift med indhuggede versaler og ved begge ender et reliefhugget hoved. Stenen sås 1943 i kirkediget, 1967 anbragt syd for skibet,[42] siden 1996 på kirkegården syd for koret, liggende syd for nr. 2.

Et *støbejernskors* fra o. 1847 er sat over den ømme moder og kærlige ægtefælle Mette Sørensdatter, ✶9. feb. 1815 i Lundum, †8. jan. 1847 på Torp Søgaard. Sortmalet kors med trepasender, 98 cm højt, med versalskrift og sommerfugl foroven, laurbærkrans forneden. På kirkegården syd for kirken.

Fig. 23. Kirkegårdsmonument nr. 1, o. 1763, over Christen Nielsen Elkjær (†1763) (s. 5220). Jesper Weng fot. 2000. – *Churchyard monument no. 1, c. 1763, to Christen Nielsen Elkjær (†1763).*

KILDER OG HENVISNINGER

Jfr. fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Gammel Skanderborg amt i almindelighed s. 2874 samt forkortelser s. 2875. Fagordbog s. 15. Endvidere er benyttet:

Ved embedet: Synsprotokol 1862ff.

NM: Håndskrift: F. Uldall: Om de danske Landsbykirker V, 1888, s. 1-4. – Notebøger: Søren Abildgaard IX, 1771, s. 22. – Indberetninger ved Chr. Axel Jensen 1912 (bygning, inventar, gravminder), Knud Høgsbro Østergaard 1964 (kirkegårdsmonument), arkitekterne Birch & Svenning 1997 (projektbeskrivelse af istandsættelsen 1998-99), Rikke Ilsted Kristiansen 2001 (gravminder).

Tegninger og opmålinger: NM: Opmåling af †klokke ved Frits Uldall o. 1891. Tegning af døbefont ved Martin Andersen 1902. Akvarel af kirken fra nord ved Elise Konstantin-Hansen 1913. Tegning af kirkegårdsmonument (nr. 3) ved Knud Høgsbro Østergaard 1964 (i indberetning). Plan og tværsnit af bygning ved John Bennetzen 1989. Tryk af plan af kirkegården ved Hans Jørgen Nielsen 1991.

Litteratur: Aage Simonsen: Horsens og Omegns Kirker, Horsens 1924, s. 109-10. Helge Andreassen: (Restaureringen af) Underup kirke, MeddÅrhSt. 1967, s. 59-61.

Historisk indledning ved Lars Bisgaard og Niels Jørgen Poulsen, beskrivelse af kirkegård og bygning ved Niels Jørgen Poulsen, inventar og gravminder ved Ebbe Nyborg og Ole Olesen (orgler). Redaktionssekretær Annelise Olesen. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Engelsk oversættelse ved James Manley. Redaktionen afsluttet 2002.

[1] DiplDan. 3. rk. II, nr. 147. Kirken fik 1 sk. grot, præsten 1 sk. sterling og kirketjeneren ½ sk. sterling.
[2] DaMag. 4, II, s. 40.
[3] Barbara Splidsdatter (Fasti), enke efter Iver Sørensen Rask (Gødesen) til Rask (Hvirring sogn), fik 1565 pantebrev på kronens rettigheder af kirkegodset i Nim herred, heriblandt en gård i Underup (vel anneksgården). Jfr. KancBrevb. 4. aug. 1565. Sml. også Hans H. Fussing: Stiernholm len 1603-1661. Studier i krongodsets forvaltning, 1951, s. 286.
[4] Niels Skram til Urup (Østbirk sogn) fik 1591 forpagtningen af både konge- og kirketienden, der tidligere havde været overladt til Claus Glambek til Rask

Fig. 24. Parti af kirkegården syd for koret med kirkegårdsmonumenterne nr. 2-4, alle af granit, nr. 3 og 4 (de to yderste) af form som gravtræer (s. 5220). Jesper Weng fot. 2001. – *Part of the churchyard south of the chancel with the churchyard monuments nos. 2-4, all in granite, nos. 3 and 4 (the two outermost) formed as grave trees.*

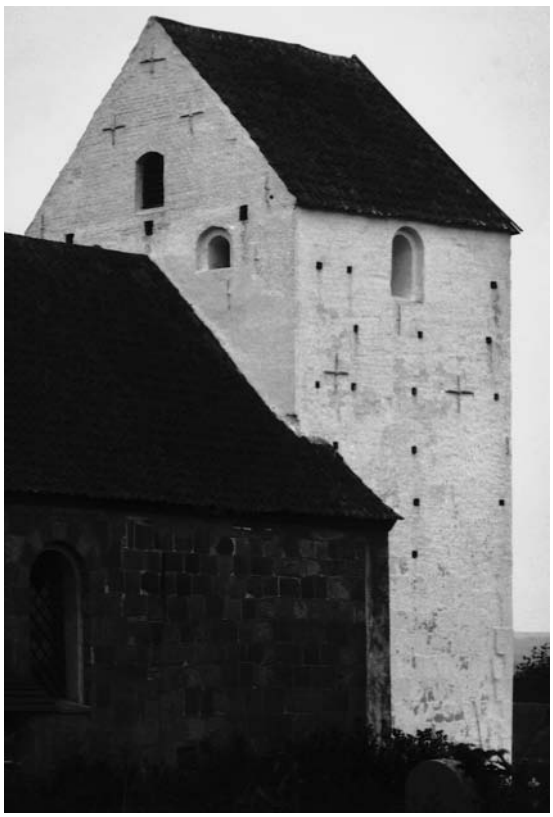

Fig. 25. Tårnet set fra nordøst (s. 5207). Chr. Axel Jensen fot. 1912. – *The tower seen from the north east.*

(Hvirring sogn), som nu var død. Niels Skram klagede 1593 over, at tienderne var sat for højt, hvilket skulle være sket, mens Christoffer Skaaning (borgmester i Horsens 1548-78) havde tienderne i pant. Jfr. KancBrevb. 24. febr. 1591 og 11. juni 1593.

[5] Peder Lassen i Vorbjerg og Rasmus Jensen i Torp forpagtede 1621 – på sognemændenes vegne – både kongens og kirkens part af tienden. Allerede fra 1605 havde sognemændene kongetienden i forpagtning. Fussing (note 3), s. 289.

[6] Fussing (note 3), s. 24ff., og RA. DaKanc B 184e. Seks års kirkergsk. 1614-20. Stjernholm len.

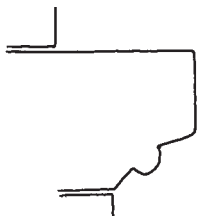

Fig. 26. Nordre korbuekragbånd, profil 1:10 (s. 5207). Målt af Niels Jørgen Poulsen og tegnet af Marianne Nielsen 2002. – *North chancel arch cordon, profile.*

[7] Jfr. de bevarede kirkeregnskaber 1717-18: LAVib. Århus bispeark. Rgsk. for rytterdistrikternes kirker 1716-23 (C 3.2439).

[8] Kronens Skøder IV, s. 267.

[9] Jfr. duplikeret folder om kirken, forfattet af Jens Balle Jepsen samt hans efterladte papirer i Brædstrup Hjemstavnsforening, Brædstrup.

[10] LAVib. Landstingets skøde- og panteprot. 1758-63, f. 44.

[11] LAVib. Landstingets skøde- og panteprot. 1772-76, f. 507; Århus bispeark. Nim hrd. Nim-Underup 1732-1844 (C 3.633), Kirkernes istandsættelse m.m. 1804-23 (C 3.1151) og Sager vedr. kirkeejere 1837-44 (C 3. 1156), samt Jens Balle Jepsens studier (note 9).

[12] Synsprot. 1862ff.

[13] KancBrevb. 24. dec. 1566.

[14] Synsprot. 1862ff. Omdannelsen af digerne til kløvstensmure ønskedes foretaget i forbindelse med en udvidelse af kirkegården mod nordøst og nordvest ved opfyldning af skænterne.

[15] Brev fra Elise Konstantin-Hansen 17. sept. 1913 (i NM).

[16] Medlemmerne af det særlige syn, hvis erklæring findes i afskrift i synsprotokollen, var arkitekterne Hack Kampmann og Axel Berg samt Nationalmuseets direktør, M. Mackeprang.

[17] LAVib. Århus bispeark. Kirkesyn 1700-26 (C 3.1166-68).

[18] LAVib. Voer og Nim hrdr.s synsprot. 1855-1938 (C 34.3-4).

[19] Jfr. Harald Petersen: Den historiske baggrund for Blichers Messingjensnovelle. ØJyHjemst. Årgang 35, 1970, s. 135-41, og Bent Østergaard: Erindringer fra Napoleonskrigene. Historisk Årbog fra Randers amt. Årgang 81, 1987, s. 63-80. – Gabrielle og Anders Rasmussens gravsted udpegedes tidligere på kirkegårdens søndre del.

[20] Indvendig står væggene pudset og udelukker nærmere iagttagelser. En udgravning i gulvet vil formodentlig kunne afsløre fundamentet til den første vestgavl.

[21] En læderet sokkelsten 0,8 m vest for norddøren kunne være den oprindelige hjørnekvader.

[22] Indb. ved Chr. Axel Jensen 1912 (i NM). Vinduerskvadrene, der mærkeligt nok ikke omtales af F. Uldall, har forgæves været eftersøgt.

[23] LAVib. Århus amts søndre provsti. Synsprot. 1817-54 (C 30I.2).

[24] RA. Rtk. Rev. rgsk. Århus stifts kirkers rgsk. 1680-94.

[25] Søren Abildgaards notebog nr. IX, 1771, s. 22 (i NM).

[26] LAVib. Århus bispeark. Kirkesyn 1777-88 (C 3. 1174).

[27] RA. DaKanc. B 184e. Seks års kirkergsk. 1614-1620. Stjernholm len.

Fig. 27. Indre set mod vest med *orgel, o. 1908 (s. 5218). Chr. Axel Jensen fot. 1912. – *Interior looking west, 1912.*

[28] LAVib. Århus bispeark. Nim hrd. Nim-Underup 1732-1844 (C 3.633).
[29] Fem tegninger med forslag opbevares i Horsens Museum. Tegningerne er mærket '1891', de tre er farvelagte.
[30] Sven Fritz: Anders Pedersen Schanderup, guldsmed i Skanderborg 1744-65 og Johan Albertus Schiøtz, guldsmed i Århus 1759-60, ÅrbGlBy. 1976, s. 60.
[31] Iflg. et udateret notat i NM (o. 1960?) skulle en 'alterkalk fra Underup kirke' da befinde sig i gammel familieeje i Søborg ved København. Materialet angives som messing, højden 12 cm, hvorfor der højest kan være tale om en sygekalk.
[32] RA. DaKanc. D 19. Koncepter og indlæg til sjællandske registre 1699-1771, 1701 nr. 73.
[33] Restaureringen udførtes af malermester Rode, Brædstrup. Se MeddÅrhSt. 1966, s. 61.
[34] Jørgen Juel levede 1586. Som en anden mulighed nævner Knud Prange i et heraldisk responsum (i NM) Iver Kjeldsen Juel til Stubbergård (Sevel sogn, Ringkøbing amt) og hans hustru Mette Munk († 1589).
[35] Et responsum med diskussion af diverse muligheder ved Knud Prange 2002 findes i NM.
[36] LAVib. Århus bispeark. Kirkesyn 1799-1803 (C 3. 1176).
[37] FRAM 1984, s. 134.
[38] Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant og på dennes internet-hjemmeside.
[39] RA Reg. 108A, nr. 21. Rgsk. indtil 1559. Fortegnelse over indkrævede klokker. Jfr. Poul Grinder-Hansen: Danske klokkekonfiskationer i 16. og 17. århundrede, Arv og Eje 1983-84, s. 213-28.
[40] Jfr. Søren Peder Elkjær: Slægts- og Barndomsminder fra Horsensegnen, ÅrbÅrhSt. 1931, s. 161.
[41] Peter Bang Termansen: Gravstene på Horsensegnen, ÅrbGlBy. 1978, s. 17.
[42] Jfr. Termansen 1978 (note 41), der har en noget afvigende læsning med årstal '1778'.

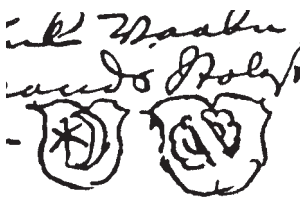

Fig. 28. Uidentificerede våbener på †herskabsstol (s. 5217). Aftegning i Søren Abildgaards notebog 1771. – *Unidentified arms on †family pew. Drawing in Søren Abildgaard's notebook, 1771.*

SUMMARY

Underup church is a Romanesque ashlar building from *c.* 1200, consisting of a chancel and a nave already extended in the Romanesque period by 4-5 m in the west. To this a tower in the west and a porch in the south were subsequently added in the Late Middle Ages. Of the original windows one has been preserved in the north side of the chancel, and one in the north side of the nave. Both have been bricked up and now stand as external round-arched filled recesses. The north door, which has also been bricked up and partly destroyed, was probably shifted a little to the west in connection with the lengthening of the nave, while the south door, which is still in use, has remained in its old place. The well-shaped chancel arch is ornamented with cordons whose chamfered underside includes an astragal. The low tower was faced in 1948 on the south and west sides. Access to the upper part of the tower is through a straight stairway in the south wall. In 1980 chancel and nave were again roofed with lead after the church had been roofed since 1827 with tiles. There are still roofing tiles on the tower and porch.

Of the *inventory* only the large barrel-shaped font is as old as the building. A little later, from 1200-50, was a †bell that was recast in 1891. The most striking item of inventory is the pulpit, a work in the rural Early Renaissance style of *c.* 1580, with the initials "FS" for King Frederik II and Queen Sofie as well as two aristocratic coats of arms which have not been safely identified. The baptismal dish bears the date 1734 below the donor's back-to-back monogram "HJ", and the altar silver too comes from the mid-1700s. The paten, made in 1750 by Anders Pedersen Schanderup of Skanderborg, bears the initials of Charlotte Amalia Schandorff, while the chalice was made in 1764 by Knud Rasmussen Brandt in Horsens as a gift from 'Hans Marcussen's wife of Rask'.

The church now appears with an altar painting from 1891 by Anker Lund after Anton Dorph, and pews in the South West Jutland 'Ribe style' from 1908. The present appearance of the inventory is due to the most recent restoration in 1998-99, when it was redecorated in grey shades, caput mortuum, blue and a little gilding. The pulpit does however have some slightly older polychroming (with a red ground for the carvings), which was done by Ingolf Røjbæk and goes back to a restoration in 1965, when the old ascent to the pulpit through the chancel wall was re-established. The older †altarpiece had 'leaved doors' and must therefore have been medieval or rather from the Reformation century. Around 1770 the altarpiece was said to have been 'ruined with the ugliest paintwork'.

In 1838 the altarpiece was given a new painting, 'Christ with the Chalice' by P. H. Lindegaard, and in 1842 the pulpit was given a makeshift restoration. Around 1850 the pews seem to have been renewed, and over the next few decades oak graining spread through the inventory.

The *sepulchral monuments* consist mainly of four so-called 'peasant tombstones' of granite from the decades around 1800. Two of these take the form of grave trees.